

O'ZBEK TILINING LUG'AT TARKIBI

Fozilova Zuhra Akbar qizi

Imomova Hulkar Muhiddin qizi

Farhodova Marjona qizi

*Sharisabz davlat pedagogika institute Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs 2-24-guruh talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada *Özbek tilining lug'at tarkibi, uning tarkibiy qismlari, kelib chiqishi va rivojlanish jarayonlari keng yoritilgan. Muallif Özbek tilidagi so'z boyligining asosiy manbalari, shu jumladan turkiy tillardan olingan meros so'zlar, fors-tojik, arab va rus tillaridan kirib kelgan o'zlashmalar, shuningdek, xalq etimologiyasi va yangi so'z yasalishi kabi jarayonlar bilan shakllangan so'zlar haqida batafsil fikr yuritadi. Maqolada, shuningdek, Özbek tilida ishlatiladigan terminologik lug'at, dialektal so'zlar, frazeologik birliklar va ularning nutqda qo'llanilishi tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Özbek tili, lug'at tarkibi, so'z boyligi, o'zlashmalar, etimologiya, frazeologiya, dialektal so'zlar, terminologiya, til siyosati.*

Özbek tili – turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, uning lug'at tarkibi tarixiy, madaniy va ijtimoiy o'zgarishlar natijasida shakllangan. Tilning so'z boyligi turli davrlarda turli tillar bilan aloqada bo'lish natijasida kengayib, boyib borgan. Ushbu maqolada Özbek tilining lug'at tarkibi tizimli ravishda o'rganilib, uning asosiy xususiyatlari va rivojlanish tendensiyalari yoritiladi.

1. Turkiy ildizlardan keng meros – Özbek tili o'zining eng qadimgi so'zlarini qadimgi turkiy tillardan olgan bo'lib, ular asosiy tushunchalar (inson, tabiat, harakat)ni ifodalaydi. Bu so'zlar tilning tayanch tuzilmasini shakllantirgan.

Turkiy meros so'zlari:

Özbek tilining asosini tashkil etuvchi so'zlar bo'lib, qadimgi turkiy tillardan meros bo'lib qolgan. Masalan:

- ot (ot), qo'l (qo'l), ko'z (ko'z), yulduz (yulduz) kabi asosiy so'zlar.
- Fe'llar: kel- (kelmoq), bar- (bormoq), yoz- (yozmoq).

2. Madaniy almashinuv natijasida boygan lug'at – Arab, fors-tojik, rus va ingliz tillaridan kirgan o'zlashmalar Özbek tilini leksik jihatdan boyitgan, ammo ba'zi hollarda milliy so'zlarning o'rnini bosish muammosini ham keltirib chiqargan

. Fors-tojik va arab tillaridan o'zlashgan so'zlar:

Islom madaniyati ta'sirida fors-tojik va arab tillaridan ko'plab so'zlar kirib kelgan. Masalan:

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

- kitob (kitob – arab.), dars (dars – arab.), dunyo (dunyo – arab.), mehr (mehr – fors.), dil (dil – fors.).

- Bu soʻzlar din, fan, adabiyot, huquq sohalarida keng qoʻllaniladi.

3. Rus va boshqa yevropa tillaridan oʻzlashmalar:

XX asrda Rossiya imperiyasi va Sovet Ittifoqi davrida rus tilidan koʻplab soʻzlar Oʻzbek tiliga kirgan. Masalan:

- telefon (telefon), avtobus (avtobus), kompyuter (kompyuter).

- Shuningdek, ingliz tilidan yangi oʻzlashmalar: blog, trend, startap

4. Yangi soʻz yasalishi (neologizmlar):

Zamonaviy texnologiya, globalizatsiya va yangi ijtimoiy hodisalar tufayli Oʻzbek tilida yangi soʻzlar paydo boʻlmoqda. Masalan:

- sayt (veb-sayt), onlayn (internet orqali), tarmoq (ijtimoiy tarmoq).

- Terminologik soʻzlar: Oʻzbek tilida yangi fan, texnika va boshqa sohalar uchun atamalar ishlab chiqilmoqda (masalan, dasturiy taʼminot, bulutli texnologiyalar)..

5. Frazologik birliklar va maqollar:

Oʻzbek tilida frazeologik iboralar va maqollar keng qoʻllaniladi, ular tilning madaniy merosini aks ettiradi. Masalan:

- Qoʻli kalta (qisqa qoʻlli – ayamaydigan odam haqida).

- Tilga tushmoq (gapga tushmoq, mish-mush tarqalmoq).

- Ot quyrugʻida qolmoq (ortda qolmoq)

Frazeologiya va milliy mentalitet – Maqollar, matallar va frazeologik birliklar orqali Oʻzbek xalqining dunyoqarashi, odob-axloq qadriyatlari va tarixiy tajribasi aks etadi.

Zamonaviy Oʻzbek tilida lugʻat boyligini saqlash va rivojlantirish masalalari.

Hozirgi kunda Oʻzbek tilida yangi atamalar yaratish, chet tillar taʼsirini kamaytirish va tilni boyitish borasida qator ishlar olib borilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Til va adabiyot qoʻmitasi yangi terminlar ishlab chiqish, lugʻatlar tuzish va til siyosatini ishlab chiqish bilan shugʻullanadi.

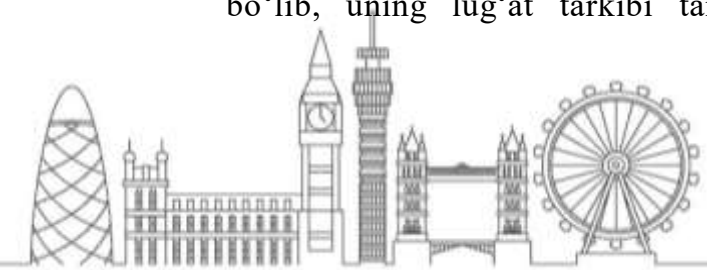
Kelajakdagi tadqiqot yoʻnalishlari:

- Oʻzlashmalar va milliy soʻzlarning muvozanati – Chet tillar taʼsirini kamaytirish, shu bilan birga zamonaviy sohalar uchun qulay atamalar yaratish.

- Korpus lingvistikasi va digital lugʻatlar – Keng elektron matnlar bazasida Oʻzbek tilining soʻz boyligini statistik tahlil qilish.

- Terminologiyani standartlashtirish – Fan, texnika va boshqa sohalar uchun birlashgan atamalar ishlab chiqish.

Xulosa: Oʻzbek tilining lugʻat tarkibi boy va rang-barang boʻlib, uning rivojlanishida tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillar muhim rol oʻynagan. Zamonaviy sharoitda til yangi soʻzlar va atamalar bilan boyib, lekin oʻziga xosligini saqlab qolmoqda. Tilshunoslik sohasidagi tadqiqotlar Oʻzbek tilining lugʻat boyligini tizimli oʻrganish va uni rivojlantirishga qaratilgan boʻlishi kerak. Oʻzbek tili – bu tirik, dinamik rivojlanayotgan til boʻlib, uning lugʻat tarkibi tarixan shakllangan holda zamonaviylik talablariga

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

moslashmoqda. Tilning kelajagi uni boyituvchi an'anaviy so'zlar va yangi atamalarning uyg'unligiga bog'liq. Shu sababli, lug'at boyligini o'rganish, saqlash va rivojlantirish O'zbek tilshunosligining dolzarb vazifalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент, 2006.
2. Ўзбек тили грамматикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 2018.
3. Ш. Раҳматов. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент, 2020.
4. Global ta'sirda ўзбек тили: лексик ва грамматик ўзгаришлар. – Тошкент, 2021.

